

Юрій Федорик, *Православне духовенство в Царстві Польському в 1875–1905 роках*, Видавництво „Ландон-XXI”, Донецьк 2013, ss. 342.

W 2013 r. w Doniecku ukazało się, w języku ukraińskim, opracowanie Jurija Fedoryka dotyczące prawosławnego duchowieństwa w Królestwie Polskim w latach 1875–1905. Podstawą do publikacji była rozprawa doktorska napisaną pod kierunkiem prof. dr. hab. Jana Lewandowskiego, którą autor obronił w 2010 r. w Instytucie Historii Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Jurij Fedoryk ukończył Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny w Berdiańsku, gdzie obecnie pracuje w Katedrze Historii Ukrainy. W latach 2004–2005, w ramach „Programu Stypendialnego dla Młodych Naukowców” finansowanego przez rząd polski, przebywał na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Między 2005 a 2010 r. był słuchaczem Europejskiego Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów w Lublinie oraz doktorantem UMCS.

W ramach studiów doktoranckich w Katedrze Historii Polski XIX w. kierowanej przez prof. Lewandowskiego, w ciągu siedmiu lat (2005–2012) powstało pięć rozpraw

poruszających dzieje Kościoła greckokatolickiego i Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, a także szeroko rozumianej polityki wyznaniowej oraz etnicznej Rosji w Królestwie Polskim ze szczególnym uwzględnieniem guberni lubelskiej, siedleckiej i chełmskiej. Wśród nich ukazały się drukiem: biografia greckokatolickiego bp. chełmskiego Filipa Felicjana Szumborskiego (1771–1851) autorstwa Pawła Krzysztofa Ślaza, opracowanie Andrzeja Szabaciuka dotyczące kwestii chełmskiej w latach 1863–1915 oraz omawiana monografia¹. Na wydanie czekają rozprawa Stefana Dmitruka poświęcona Prawosławnemu Bractwu Przenajświętszej Bogurodzicy w Chełmie, funkcjonującemu w latach 1879–1914, oraz opracowanie Krzysztofa Piotra Pękały omawiające ewakuację ludności z terenów guberni chełmskiej w latach 1914–1915².

Autor prezentowaną monografię oparł o analizę cennych i bogatych materiałów – głównie rosyjskojęzycznych. Przeanalizowane źródła znajdują się w: Archiwum Państwowym w Lublinie³, Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie⁴, Archiwum Państwowym w Siedlcach⁵, Centralnym Państwowym Historycznym Archiwum Ukrainy we Lwowie⁶ oraz Litewskim Państwowym Historycznym Archiwum w Wilnie⁷. Materiał archiwalny poszerzył o informacje odnalezione w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie oraz Dziale Rękopisów Lwowskiej Narodowej Biblioteki im. Wasyla Stefanyka. Ważną dla pracy okazała się kwerenda prasowa. Fedoryk wykorzystał informacje z prasy w języku rosyjskim i polskim⁸, zaś istotne wiadomości dotyczące duchowieństwa zebrał z pamiętników⁹. Badania uzupełnił informa-

¹ P.K. Ślaza, *Filip Felicjan Szumborski (1771–1851). Greckokatolicki biskup chełmski*, Białystok 2014, ss. 547; A. Szabaciuk, „Rosyjski Ulster”. *Kwestia chełmska w polityce imperialnej Rosji w latach 1863–1915*, Lublin 2013, ss. 308.

² S. Dmitruk, „Prawosławne Bractwo Przenajświętszej Bogurodzicy w Chełmie (1879–1914)”, ss. 409; K.P. Pękała, „Migracje ludności guberni chełmskiej w pierwszych latach Wielkiej Wojny (1914–1915)”, ss. 492 (wydruki komputerowe obu rozpraw dostępne w Bibliotece Głównej UMCS).

³ Przeanalizowano materiały z zespołów: Chełmsko-Warszawski Duchowny Konsystorz Prawosławny [1875–1905], Chełmski Zarząd Duchowny [1875–1905], Kłirovyje Vedomosti [1876–1915] wchodzące w skład zespołu Konsystorza Prawosławnego w Chełmie [1905–1915], Chełmski Konsystorz Greckokatolicki [1595–1875], Kancelarii Gubernatora Lubelskiego [1867–1918], Rządu Gubernialnego Lubelskiego [1867–1918].

⁴ Zespół Centralne Władze Wyznaniowe w Królestwie Polskim [1796–1888].

⁵ Zespół Siedlecki Gubernialny Zarząd Zandarmerii [1876–1914].

⁶ Фонди но.: 408 (Греко-Католицький Митрополиций Ординат), 619 (Греко-Католицька Центральна Духовна Семінарія у Відні) i 693 (Холмська Духовна Консисторія у м. Холмі).

⁷ Suwałkų Gubernatoriaus Kanceliarijos Fondas.

⁸ Kwerenda biblioteczna objęła tytuły prasowe: „Холмско-Варшавский Епархиальный Вестник”, „Холмский Народный Календарь”, „Церковный Вестник”, „Холмский Греко-Униатский Месяцеслов” oraz organ prasowy polskiej partii Narodowa Demokracja – „Polak”.

⁹ E. Bańkowski, *Ruś Chełmska od czasu rozbioru Polski*, Lwów 1887; J. Bojarski, *Czasy Nerona w XIX wieku pod rządem moskiewskim, czyli ostatnie chwile Unii w dyecezyi chełmskiej. Fakta zebrane przez kapłanów unickich i naocznych świadków*, t. 2, Lwów 1878; J. Pruszkowski, *Martyrologium czyli męczeństwo Unii Św. na Podlasiu. Z autentycznych i wiarygodnych źródeł zebrał i napisał*, cz. 1: 1864–1882, cz. 2: 1882–1921, New Jersey 1983; Ottonówna [J. Łubieńska], *Podlaskie „Hospody Potyłu” 1872–1905. Kronika 33 lat prześladowania unii przez naocznego świadka*, Kraków 1908; П. Батюшков, *Холмская Русь. Историческая судьба Русскаго Забужья*, С. Петербург 1887; Н. Ливчак, *К истории воссоединения униатовъ Холмской Епархии*, Вилна 1910; [Н. Страшкевич],

cjami pozyskanymi z prac rosyjskich¹⁰, polskich i ukraińskich autorów poruszających opisywane zagadnienie.

Praca składa się z pięciu zrównoważonych rozdziałów. Jest zbudowana w oparciu o układ rzeczowo-chronologiczny. Należy zwrócić uwagę i podkreślić, że w każdym z rozdziałów autor zawarł kilka akapitów podsumowujących, co umożliwi ich szybszą analizę. Książka posiada istotną wadę kompozycyjną, ponieważ nie zawiera zakończenia.

W rozdziale pierwszym monografii (s. 21–59) omówiono likwidację unii brzeskiej w 1875 r. na terenie grekokatolickiej diecezji chełmskiej, a także przekształcenie diecezji chełmskiej w prawosławną eparchię chełmsko-warszawską z wydzieleniem wikariatu lubelskiego z siedzibą w Chełmie, obejmującego parafie z guberni lubelskiej i siedleckiej. Autor opisał strukturę nowej diecezji, określił jej liczebność oraz scharakteryzował społeczność prawosławną i grupę opornych unitów. Zwrócił uwagę na liczebność oraz rolę innych wyznań na terenie wspomnianych guberni.

Rozdział drugi charakteryzuje duchowieństwo niosące posługę na terenie wikariatu lubelskiego (s. 60–92). Historyk z Berdiańska ustalił liczebność (313 osób w 1904 r.), omówił pochodzenie geograficzne, spróbował określić narodowość, wykształcenie, uposażenie, stan materialny, postawę moralną i działalność pasterską duchowieństwa. Wysnuł wniosek dotyczący podziału duchownych na nieufne wobec siebie grupy wewnętrzne: miejscowych, Galicjan oraz przybyłych z Cesarstwa Rosyjskiego (napływowi księża z guberni wołyńskiej, kijowskiej, grodzieńskiej, podolskiej, mińskiej, wileńskiej, czernihowskiej, połtawskiej, smoleńskiej, twerskiej, moskiewskiej i innych) i omówił ich wzajemne relacje (s. 64 i n.). Ważnym czynnikiem ułatwiającym sprowadzenie duchowieństwa z głębi Rosji były warunki materialne, zwiększona pensja duchownego oraz inne formy zabezpieczenia materialnego kapłanów, co miało zachęcić ich do pracy misyjnej wśród byłej ludności unickiej (s. 92). Według Fedoryka: „Pojawienie się kleru z Cesarstwa na terenie wikariatu symbolizowało ideę inkorporacji obszarów Chełmszczyzny i Podlasia do tradycji kulturowych «z dawna prawosławnych» obszarów Rosji”¹¹. Ciekawą konkluzją jest stwierdzenie o braku zaufania analizowanych grup wobec społeczności zewnętrznych, a także występowania konfliktów wśród wymienionych kręgów duchowieństwa.

Postawy kleru prawosławnego w stosunku do władzy administracyjnej i problemów Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej autor opisał w rozdziałach trzecim oraz czwartym (s. 93–189). Naukowiec ujął w nich zagadnienia dotyczące stosunków duchownych prawosławnych z państwem, poprawności politycznej kleru, oporu i braku poprawności duchownych wobec władz diecezji, przyznawania nagród i kar stosowanych wobec duchowieństwa,

Высокопреосвященный Леонтий. Архиепископ холмский и варшавский, Люблинь 1883; Леонтий [Лебединский; митр.], Мои заметки и воспоминания, „Богословский Вестник” 1 (1914), s. 538–560; Путь моей жизни. Воспоминания Митрополита Евлогия изложенные по его рассказам Т. Манухиной, Париж 1947.

¹⁰ Autor wykorzystał m.in.: *На память русскому народу Подлясья и Холмской Руси о воссоединении его с Православием у 1875 году*, Варшава 1876; *Русское Забужье (Холмицина и Подлясье). Сборник статей Е. М. Крыжановского*, С. Петербург 1911; Г. Олховский, *Правдивое слово о Холмской Руси в память двадцатипятилетия воссоединения съ православною церковию Холмскихъ униатовъ (1875–1900)*, Холмъ 1902; А. Лонгинов, *Червенские Города. Исторический очерк в связи с этнографией и топографией*, Варшава 1885.

¹¹ Ю. Федорик, *Православне духовенство в Царстві Польському в 1875–1905 роках*, Донецьк 2013, s. 64.

likwidacji unii brzeskiej w diecezji chełmsko-warszawskiej, kształtowania świadomości narodowej duchowieństwa, kwestii opornych unitów, relacji duchownych prawosławnych z innowiercami oraz działania prawosławnego duchowieństwa na rzecz wydzielenia guberni chełmskiej. Zgodnie z analizą Fedoryka duchowieństwo diecezji chełmsko-warszawskiej nie było jednolite narodowo. Część kleru ulegała wpływom polonofilskim oraz ukrajinofilskim, a także wykazywała negatywny stosunek wobec oczyszczania prawosławia na terenie Chełmszczyzny i południowego Podlasia z naleciałości grekokatolickich. Wśród kapłanów miejscowych byli zwolennicy polskości, wśród kleru przybyłego z Galicji przeważali gorliwi rusyfikatory. Naukowiec podkreśla, iż pojęcie „ukrajinofilstwa” inaczej rozumiały władze Królestwa Polskiego, a inaczej mieszkańcy Galicji. Wyjaśnia, że władze wykorzystywały to zjawisko do oskarżeń kapłanów popierających używanie języka ukraińskiego do prowadzenia misji prawosławnej oraz propagowania idei „wielkoruskiej” wśród wiernych Chełmszczyzny i południowego Podlasia (s. 138). Autor zauważa, że główny cel Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej w Królestwie Polskim, czyli działalność misyjna prawosławnego duchowieństwa wśród ludności powracającej z grekokatolicyzmu do prawosławia, wspierany przez rosyjski aparat władzy, z różnych powodów nie został osiągnięty (s. 189). Tezę ukraińskiego historyka potwierdzają badania Andrzeja Szabaciuka¹². Według Fedoryka duchowieństwo prawosławne w Królestwie Polskim było narzędziem w polityce rusyfikacyjnej państwa carów w omawianym okresie, a działalność kleru prawosławnego ściśle wiązała się z polityką religijną Rosji przełomu XIX i XX w. Prawosławni księża stali się propagatorami rosyjskiej idei samodzierżawia oraz rosyjskości na terenie eparchii chełmsko-warszawskiej. Ważnym czynnikiem stymulującym napływ duchownych z diecezji położonych w głębi Rosji były kilkukrotnie wyższe zarobki prawosławnego kleru w Królestwie Polskim niż w innych rejonach Imperium Rosyjskiego (s. 128–129).

W ostatnim, piątym, rozdziale monografii omówiono biografie zwierzchników diecezji chełmsko-warszawskiej oraz ich wikariuszy z tytułem biskupa lubelskiego (s. 190–249). Ich analiza doprowadziła do konkluzji dotyczącej polityki kadrowej wobec hierarchów, stosowanej przez Rosyjską Cerkiew Prawosławną w Królestwie Polskim: zwierzchnicy diecezji chełmsko-warszawskiej między 1875 a 1905 r. byli doświadczonymi władzami, którzy przed przeniesieniem do wspomnianej eparchii prowadzili działalność wśród innowierców. Z kolei wikariusze diecezjalni, przygotowując się do pracy na terenie Królestwa Polskiego, dość często pełnili stanowiska rektora Chełmskiego Seminarium Duchownego, a także przełożonego męskiego monasteru pw. św. Onufrego Wielkiego w Jabłecznej. Jurij Fedoryk twierdzi, że wyższe duchowieństwo posiadało wysokie kwalifikacje do piastowania trudnych funkcji. Trzech hierarchów – abp warszawsko-chełmski Leoncjusz (Lebiedziński; 1822–1893), bp lubelski Eulogiusz (Gieorgijewski; 1868–1946) oraz bp lubelski Tichon (Bieławin; 1865–1925) – odegrało ważną rolę w życiu rosyjskiego prawosławia. Pierwszy został zwierzchnikiem prestiżowej na przełomie XIX i XX w. metropolii moskiewskiej, drugi – zwierzchnikiem Cerkwi Prawosławnej poza Granicami Rosji (tzw. Zagranicznej), zaś trzeci – pierwszym po reaktywacji patriarchy w 1917 r. – patriarchą moskiewskim (s. 249). Oprócz bp. Marcelego (Popiela; 1821–1903; urodzony w galicyjskim Haliczu) wszyscy hierarchowie pochodzili z głębi Imperium Rosyjskiego. Oznacza to, iż Rosyjska Cerkiew Prawosławną, nominując hierarchów na zwierzchników i wikariuszy diecezji warszawsko-chełmskiej, świadomie prowadziła politykę kadrową o zabarwieniu narodowym.

¹² Zob. A. Szabaciuk, *op. cit.*, s. 115.

Omawianą pracę wzbogacono ilustracjami. Są to portrety zwierzchników diecezji chełmsko-warszawskiej oraz ich wikariuszy, budynki świątyni prawosławnych z terenów omawianej eparchii, odznaka Prawosławnego Bractwa Przenajświętszej Bogurodzicy w Chełmie i wizerunek Leśniańskiej Ikony Bogurodzicy. Monografia zawiera 14 tabel opracowanych na podstawie archiwaliów (s. 250–259), które wzbogacają wiedzę czytelnika w informacje dotyczące struktury dekanalnej eparchii, liczby wiernych oraz analizują duchowieństwo w latach 1875–1905 pod kątem wieku, pochodzenia geograficznego i społecznego. Ważnym elementem w książce jest spis duchowieństwa wikariatu lubelskiego prawosławnej diecezji chełmsko-warszawskiej, obejmujący 504 kapłanów niosących posługę we wspomnianej eparchii. Biogramy, ułożone alfabetycznie, umożliwiają zapoznanie się z takimi informacjami jak data oraz miejsce urodzenia i śmierci, ukończone szkoły, przebieg służby, rodzina, nagrody cerkiewne.

Православне духовенство nie jest pozbawione wad. Do głównych należy zaliczyć brak mapy eparchii warszawsko-chełmskiej lub wikariatu lubelskiego w opisywanym okresie, która niewątpliwie umożliwiłaby lepszą percepcję czytanego tekstu, orientację w skali opisanych problemów oraz umiejscowienie zdarzeń w czasoprzestrzeni. Kolejne to niepełne wykorzystanie literatury przedmiotu oraz pominięcie niektórych kwestii badawczych. Autor nie skorzystał m.in. z prac: Krzysztofa Latawca, Grzegorza Jacka Pelicy, Ludmiły Tretjak, ks. Serafina Żeleźniakowicza czy Urszuli Anny Pawluczuk, ks. Grzegorza Sosny i Antoniny Troc-Sosny, a także z *Encyklopedii Chełma*, które mogłyby uzupełnić wiadomości dotyczące omawianego tematu¹³. Dwie ostatnie pozycje zawierają biogramy oraz wskazówki bibliograficzne dotyczące hierarchów i kapłanów niosących posługę na ziemiach polskich w XIX i XX w. W omawianej rozprawie nie poruszono problemu duchowieństwa zakonnego posługującego w Domu Biskupim w Chełmie oraz w męskim monasterze pw. św. Antoniego Pieczerskiego w Radeczniczy, mimo że autor zapoznał się z prasą cerkiewną zgromadzoną w bibliotekach lubelskich oraz archiwaliami z Archiwum Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Państwowym w Lublinie i Archiwum Archidiecezjalnym

¹³ K. Latawiec, *Parafia prawosławna we Włodawie w latach 1875–1915*, w: *Włodawa i wieś nadbużańska w epoce nowożytnej*, red. M. Bem, A. Duszyk, Radom–Włodawa 2007, s. 175–217; idem, *Chełmski Zarząd Duchowny, jego kancelaria oraz personel w latach 1876–1905*, w: *Urzędy państwowe, organy samorządowe i kościelne oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym w okresie od XV do XIX w. Materiały polsko-ukraińskiej konferencji naukowej w Okunince koło Włodawy 10–12 września 2007 roku*, red. H. Gmiterek, J. Łossowski, Kraków 2010, s. 767–812; idem, *Organizacja i akta Chełmskiego Zarządu Duchownego*, w: *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, t. 3, cz. 1, red. A. Górak, K. Latawiec, D. Magier, Radzyń Podlaski 2010, s. 317–332; Л. Третяк, *Холмська духовна семінарія в 1875–1915 роках*, w: *Українці Холмищини і Підляшшя: Історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків. Збірник наукових праць*, t. 2, Луцьк 2010, s. 279–286; С. Железнякович, *Історія Яблочкинського Свято-Онуфрєвського монастиря*, t. 2, Варшава 2007, ss. 183; G.J. Pelica, *Św. patriarcha Tichon (Bielawin) jako rektor seminarium w Chełmie i biskup lubelski*, „Cerkiewny Wiestnik” 3 (2007), s. 35–47; U.A. Pawluczuk, *Życie monastyczne w II Rzeczypospolitej*, Białystok 2007, ss. 356; eadem, *Ośrodki monastyczne w XIX w. na terenach Rzeczypospolitej*, w: „Pokazanie Cerkwie prawdziwej...”. *Studia nad dziejami i kulturą Kościoła Prawosławnego w Rzeczypospolitej*, red. P. Chomik, Białystok 2004, s. 155–165; G. Sosna, A. Troc-Sosna, *Hierarchia i kler Kościoła Prawosławnego w granicach II Rzeczypospolitej i Polski powojennej w XIX–XXI wieku*, Ryboły 2012, ss. 1007; *Encyklopedia Chełma*, t. 1: *Ludzie*, red. Z. Gardziński [et al.], Chełm 2011, ss. 344.

Lubelskim. Książd Żeleźniakowicz, na podstawie wymienionych opracowań i źródeł, zbadał dzieje klasztoru w Jabłecznej w XIX i XX w., czym potwierdził możliwość przeprowadzenia analizy naukowej dotyczącej prawosławnego życia mniszego na terenie diecezji chełmsko-warszawskiej w omawianym okresie. Funkcjonowanie prawosławnego monastycyzmu w guberni lubelskiej omówił K. Latawiec¹⁴. Materiał archiwalny wykorzystany przez berdiańskiego naukowca umożliwia odpowiedź na jeszcze jedno zagadnienie, które nie występuje w opracowaniu: kwestię związaną z zabezpieczeniem socjalnym i ekonomicznym duchownych po śmierci jednego z małżonków.

Pomimo pewnych błędów oraz pominiętych niektórych wątków badawczych, rozprawa autorstwa Jurija Fedoryka jest warta polecenia ze względu na podjętą tematykę. Monografia jest cenna ze względu na przebadane rosyjskojęzyczne archiwalia zachowane w Polsce i poza jej granicami. Jej analiza i zrozumienie powinny pozostać w symbiozie z pracami innych lubelskich naukowców zajmujących się dziejami wyznaniowymi Chełmszczyzny i południowego Podlasia, przeszłością Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej na zachodnich krańcach Imperium Rosyjskiego, polityką Rosji wobec Polaków, dziejami guberni lubelskiej, a także społecznością rosyjską w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX w.¹⁵

Stefan Dmitruk

¹⁴ K. Latawiec, *W służbie imperium... Struktura społeczno-zawodowa ludności rosyjskiej na terenie guberni lubelskiej w latach 1864–1915*, Lublin 2007, s. 221–225.

¹⁵ Zob. m.in. E. Niebelski, *Nieprzejezdani wrogowie Rosji. Duchowieństwo lubelskie i podlaskie w powstaniu 1863 roku i na zesłaniu*, Lublin 2008, ss. 552; M. Korzeniowski, *Za Złotą Bramą. Działalność społeczno-kulturalna Polaków w Kijowie w latach 1905–1920*, Lublin 2009, ss. 621; D. Tarasiuk, *Między nadzieją a niepokojem. Działalność społeczno-kulturalna i polityczna Polaków na wschodniej Białorusi w latach 1905–1918*, Lublin 2007, ss. 211; idem, *Polski obóz narodowy w Rosji w latach 1917–1918*, Lublin 2014, ss. 292; M. Mądzik, *Polskie Towarzystwo Pomocy Ofiarom Wojny w Rosji w latach I wojny światowej*, Lublin 2011, ss. 239; M. Korzeniowski, M. Mądzik, D. Tarasiuk, *Tułaczy los. Uchodźcy polscy w imperium rosyjskim w latach pierwszej wojny światowej*, Lublin 2007, ss. 238; idem, *Polacy na wschodniej Ukrainie 1832–1921*, Lublin 2014, ss. 294; K. Latawiec, *W służbie imperium...*, ss. 273; idem, *Sandomierska Brygada Straży Granicznej 1889–1914*, Sandomierz 2010, ss. 229; idem, *Rosyjska straż graniczna w Królestwie Polskim w latach 1851–1914*, Lublin 2014, ss. 570; A. Górak, K. Latawiec, *Rosyjska administracja specjalna w Królestwie Polskim 1839–1918*, Lublin 2015, ss. 212; A. Górak, J. Kozłowski, K. Latawiec, *Słownik biograficzny gubernatorów i wicegubernatorów w Królestwie Polskim (1867–1918)*, Lublin 2014, ss. 420; A. Górak, „Kancelaria Zarządu Gubernialnego Lubelskiego w latach 1867–1918”, Lublin 2004, ss. 695, wydruk komputerowy rozprawy doktorskiej dostępny w Bibliotece Głównej UMCS; idem, *Kancelaria Gubernatora i Rząd Gubernialny Lubelski (1867–1918). Studium administratywistyczne i prozopograficzne*, Lublin – Radzyń Podlaski 2006, ss. 342; A. Górak, K. Latawiec, J. Legieć, S. Bogdanov, *Naczelnicy organów rosyjskiej administracji specjalnej w Królestwie Polskim w latach 1839–1918. Słownik biograficzny*, t. 1: *Ministerstwo Oświecenia Publicznego*, Lublin 2015, ss. 316; A. Bażenowa, *Historycy Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego 1869–1915. Nauka i polityka*, Lublin 2016, ss. 418.